

Peter Allan CR

Bemutatni Istent a világnak

Nem mindennapi öröm itt lehetnem az önök körében, húsvétidőn, a feltámadás misztériumáról elmélkedve, és pedig három okból. Először: úgy tűnik nekem, a feltámadás utáni életről beszámoló újszövetségi elbeszélés mindenekelőtt az evangéliumi élet mint egymással megosztott élet természetéről való meditáció. A mi nemzedékünket mintha valamiféle bizonytalanság jellemezné a tekintetben, hogyan is kellene kinéznie az egyházi élet körvonalainak, és nekem létfontosságúnak tűnik, hogy visszanyerjük a keresztény élet közösségi aspektusának ezt a tudatos szemléletét. Másodszor: az elmúlt húsz-harminc évben világosabban látjuk, hogy a szerzetesi élet nem valami különleges dolog, valami „magasabbrendű” hivatás; egyszerűen megkeresztelt élet, amelyet sajátos odaszántsággal s világos céltudattal élnek. Azazhogy mindannyiunknak itt kellene kezdenünk, a megkeresztelt élet megértésénél — márpedig az megint csak azt követelné tőlünk, hogy a Krisztusban való élet szükségképpen közösségi természetét újra felfedezzük. Harmadszor: a *Community of the Resurrection* („A feltámadás közössége”) szerzeteseként —1933-ban Dietrich Bonhoeffer ezt a közösséget látogatta meg, s többek közt e látogatása hatására írta *Gemeinsames Leben* („Közösségi élet”) című művét¹— igencsak illő, hogy a feltámadás nyolcadában összegyűlekezve ilyesmiről társalogjunk.

A liturgikus teológia nézőpontját szeretném előadásom középpontjába állítani — részben azért, mert ez a nézőpont jól láttat egyes olyan dolgokat, melyeket a keresztény élet legfontosabb elemének hiszek, részben pedig mert mindannyiunknak hasznos, gyakorlati útmutatást kínál. Előadásom átfogó címe, a *Bemutatni Istent a világnak*, nem holmi hangzatos fogás, játék a szavakkal, mely nem bírja el a közelebbi vizsgálódást. Komolynak szánt kísérletet jelez, amely artikulálni kíván —amilyen röviden és célratorően csak az erőmből futja— valamit, ami első pillantásra eretnekségnek tűnhet. Bizony, azt merem mondani, hogy amikor a keresztények a liturgiát bemutatják, Istent mutatják be a világnak.

Kezdjük azzal, hogy axiómaként él a tudatunkban: a keresztény istentisztelet nem létezhetik zene nélkül. Ugyanakkor még mindig túlon túl hat az a nézet

Peter Allan CR zenét Oxfordban, teológiát a College of the Resurrection hallgatójaként tanult. Parókiái lelkészként szolgált a St. Albans-i és az oxfordi egyházmegyében, emellett az oxfordi Wadham College káplánja volt. 1982-ben lett A feltámadás közösségének (Community of the Resurrection; Mirfield, Nyugat-Yorkshire) tagja. A közösség perjeljeként és a rend által fenntartott főiskola rektorhelyetteseként, oktatójaként tevékenykedik. Keresztény etikát és egyházzenét ad elő. Jelenlegi kutatási területe a nyugati egyház egyszólamú énektradíciójának szerepe a keresztény tanítás artikulálásában. — Jelen előadását 2008. március 27-én tartotta Performing God címmel az Erdélyi Gyülekezet karitatív és kulturális központjában, a Reménység Szigetén.

¹ Lásd magyarul: *Szentekek közössége*. Ford. BOROS Attila. Budapest, Harmat 1997. (A ford.)

köreinkben, hogy a zene csak valamiféle melléklete, „kiegészítése” a liturgiának. Pedig nincs semmi, ami olyan katartikus élményt adhatna (a szó igazi, gyógyító értelmében), mint amikor a gyászoló gyülekezet a feltámadás reményéről énekel, örömmel; és nincsen annál lélekölőbb, mint amikor néhányan bezúfolódunk a krematóriumba arra a pár percre, amit a szükséges szavak elmondása igényel. Az egyházközségek általában szörnyű, és a sok katedrális kimagasló színvonalú zenei élete közti jelenkori szakadék (angliai tapasztalat) újdonszerű kritikai megközelítést igényelne szerintem, és egy ilyen analízis egyik elemeként szólnék most arról, hogy elfelejtettük —vagy tán még inkább: soha se is tudtuk igazán—, hogyan működött a zenei élet a keresztény Egyház korai, meghatározó századaiban.

Adottnak venném most (meglehet, elhamarkodottan), hogy a zenéről nagyjából azonos fogalmaink vannak, és csak két szembevetendő jellemzőjére korlátoznom magamat; azután szólnék a liturgiáról általában, és csak ezt követően térnék rá közelebbi témámra.

Először is: a zene játék az idővel. Hasonlóan ahhoz, amikor egy jó könyvet olvasunk, a zene el tudja feledtetni velünk az időt, de arra is képes, ha szöveghez, témához kapcsolódik, hogy megragadja a hallásunkat, és jóval koncentráltabb figyelemre készítessen. (Ez lehet irritáló is: nem könnyen alkalmazkodunk manapság például a barokk *opera seria*-k időskálájához s az éneklésre szánt idő operai beosztásához. „Hogy lehetett ily gonosz? Jaj, most mihez kezdek én?” halljuk kibírhatatlanul hosszú ideig, különösen ha a *da capo* után másodjára is végigélvezhetjük a „Hogy lehetett ily gonosz?” szakaszt.) Ugyanakkor, egy mélyebb dimenzióban, a zene arra emlékeztet minket, hogy az idő konstruált tényező, arra szolgál, hogy értelmet adjon a realitásnak. Az idő a teremtett világ rendjéhez tartozik, de nem része a Teremtőnek, s a zene képes megszakítani az időérzékelésünket, gyakran arra készítetve minket, hogy egyszerre reagáljunk akár többféle ellenállhatatlan ritmikus struktúrára is. Zenehallgatáskor is tudatában vagyunk annak, hogy az idő telik — egy-egy szám végén meglepve állapítjuk meg: „egek, eltelt egy fél óra”, de a hallgatása közben az idő másféle fel fogására érezzük magunkat indítottva: a lelassult időére, a drámaian felgyorsult időére. A sürgető izgalomnak ezt a példáját jól ismerjük a liturgikus zenében, például Haydn *Missa Sancti Johannis de Deo*-jának *Gloria*-tételéből. Az egész tétel nem tart egy percnél tovább, és ott van benne a dicsőítés sürgető, kaotikus ereje. Másodsor: a zene megváltoztatja a fizikai környezet érzékelését is. Egy-egy zenedarab egészen erőteljesen sugalmazhat bizonyos környezeteket. Nem könnyű például Palestrina zenéjét a Westend City Centerrel asszociálni. Komolyabban: a zene térérzékenységét megfigyelhetjük, ha összehasonlítjuk egy Byrd-mise előadását bensőségebb térben, mondjuk egy társaskáptalani templomban, és ugyanazt egy óriási katedrálisban. A zene kiteljesíti a tér minden akusztikus potenciálját. Amikor a zene időrendező képességével párosul ez az imént említett kiteljesedés, az kreatív, képzeletgerjesztő játékba hozza a hangot a térrel. Egy zenekaros Hummel-mise egy osztrák rokokó kolostortemplomban mise közben gyökeresen más lelki élmény, mint ugyanaz egy koncertteremben.

Most következzen néhány hasonlóan általános megállapítás liturgiáról és istentiszteletről. Sokunkat neveltek abban a tudatban, hogy az istentisztelet az Egyház ajándéka Istennek. Nem kell nagyon mélyre ásni egy ilyen megközelítés gyöngeségeinek felszínre hozásához. Az Úristen nem szorul rá a támogatásunkra, szó sincs róla, hogy az Ábrahám és Izsák és Jézus Istenének bármire is szüksége lehetne, amit mi adni tudunk. Egy szó mint száz: ez nekem hamis ösvénynek tűnik. Mi a liturgia lényege tehát? Számomra a válasz egyszerű: az a strukturált cselekvés, mellyel a keresztények megújították (és megújítják) a feltámadott és örökkön jelenlévő Krisztusban és a vele élt életüket. Jézus halála és feltámadása után két fontos dolgot is megállapíthatunk a korai keresztények egybegyülekezéseiről. Először, hogy ez a Jézus nem távozott el közülük. Felment a mennybe, mégis távol. A hívőnek és a hívővel Ő jelen van. „Ímé, én tiveletek vagyok minden napon, a világ végezetéig” (Mt 28,20).² Másodszor pedig azt, hogy Jézus a remény és az üdvösség forrása, ő a Megváltó. Ha valaki ismerni akarja a Jézusban kinyilatkoztatott reményt, ismernie kell Jézust magát. Ahhoz, hogy őt ismerjük, szükséges találkozunk vele. A liturgia az Egyház találkozása az eleven Krisztussal, s e találkozásnak a paradigmája le van fektetve előttünk *Lukács evangéliumá*-nak páratlan 24. fejezetében, ahol is elbeszéltetik a két tanítvány kalandja az Emmaus felé vezető úton.

Mielőtt egy kicsit részletesebben foglalkoznék a L 24-gyel, hadd szóljak általánosabban arról, mit értek a „liturgia mint találkozás” képzelet alatt. A Biblia, ahogyan ránk hagyományozták, a Teremtés könyvével kezdődik — a kezdetek könyvével. S a kezdetnél kétféle beszámolót is kapunk a teremtésről. Ami a mi célunk felől most igazán fontos, az az, hogy Isten a beszámoló szerint a szavával teremt, ahogy a zsoltóros mondja később: „az Úr szavára lettek az egek.” (Ps 33,6) Ez az aspektus alapvető tényező az Isten természetének zsidó és keresztény felfogásában. A mi Istenünk olyan Isten, aki beszél. Megismerhetjük az Ő gondolkodását, ha figyelünk a szavára. Hogyan ismerjük meg a szavát? Az inspirált szó lejegyztetett a történeti elbeszélésekben, a költészetben, a prófétai kinyilatkoztatásokban, a teológiai reflexiókban — és aztán mindezt belezsúfolták ebbe a csodálatos, homályos értelmű könyvtárba, amelyet Bibliának nevezünk. Ez a megközelítés már igencsak kifejlett formában tetten érhető a zsidó hagyományban, de Jézus Krisztus életével, halálával és feltámadásával gyökeres revízió ment át. Ahogy a Zsidókhöz írt levél mondja (1,1–2): *„Minekutána az Isten sok rendben és sokféleképpen szólott hajdan az atyáknak a próféták által, ez utolsó időkben szólott nékiünk Fia által.”* Az Egyház korai századainak történelme nagyobbrészt az ember küzdelme, hogy „egyenesbe jöjjön” ezzel a rendkívüli fölfedezéssel: az Isten, akit akként ismertek, ahogy a szava által megnyilatkozott, most közéjük jött; hogy Jézus valóban az Isten Igéje.

Ez a körülmény azonnali hatással volt a kereszténység szentírásolvasására. Eddig is azzal az elvárással olvasták, hogy az Isten szavát hallják belőle, de

² A szentírási idézetek itt és a továbbiakban a Károli-féle Biblia 1908-as revíziója szerint szerepelnek. (A ford.)

most —részint ösztönös, részint fájdalmas kísérletezések és próbák árán kitapasztalt úton— az Isten szavát hallották ki Jézus mondásaiból is, sőt immár az Ótestamentumból, azaz a héber Szentírásban is úgy, ahogyan az Ő szavát a Jézussal való találkozásban személyesen is megismerték. Tehát amikor Ézsaiás prófétánál ezt olvasták az Istenről: *„Így lesz az én beszédem, amely számból ki megy, nem tér hozzám üresen, hanem megcselekszi, amit akarok, és szerencsés lesz ott, ahová küldöttem”* (55,11), a korai keresztényeknek kétségük sem volt afelől, hogy ez a szöveg Jézusról beszél.

Látjuk tehát, hogyan lett fundamentális elemévé a Jézussal való találkozásnak az a körülmény, hogy az övéi Őt az Írások köré gyülekezve keresték. De nem egyszerűen az Írások gondos, értelmező olvasása tette őket képessé arra, hogy valóban találkozzanak vele. Annál is dinamikusabb tényező volt a szentségi találkozás új dimenziója — a keresztségben és az eucharisziában. Az Isten nem „csak” testté lett, eggyé velünk Jézus embersége által (úgyhogy Jézus valóban az Istennel való találkozásunk szentsége), hanem Jézus maga ki is terjesztette ezt a dimenziót, legfőképpen az eucharisziában, amikor a kenyeret és a bort véve azt mondta: *„Ez én vagyok.”* Már Lukács evangéliumának az emmauszi úton történekről szóló beszámolójában világosan láthatjuk, hogyan tartozik össze ige és szentség, elválaszthatatlanul. Az élményt összefoglalva a két tanítvány így szól: *„Avagy nem gerjedezett-é a mi szívünk mibennünk, mikor nekünk szóla az úton, és mikor magyarázá nekünk az írásokat?”* (24,32) Aztán elbeszélték társaiknak, *„mi történt az úton, és miképpen ismerték meg őt a kenyér megszegéséről”*. (24,35) Itt áll előttünk az ige szentsége és az eucharisztia szentsége — és nyilvánvaló, hogy ez a két dimenzió kölcsönösen magyarázza egymást. Az egyik megvilágítja a másikat, és viszont. De mindkettő arra indítja a hívőket, hogy a feltámadott Krisztus köztük való jelenlétét ünnepelejk. A szentségek bemutatásakor a csere misztikus módjához jutunk: az Isten istenségét látjuk, amint fölveszi a mi emberi testünket, a kenyeret és a bort pedig, amint a megfeszített Úr vérét és testét magába veszi, s az emberségünk kinyúl a Krisztus istensége után, hogy benne megújuljon. Összegyülekezés, találkozás és csere fémjelzi a keresztény liturgiát. Vegyük észre, milyen hatalma van a feltámadott Krisztus jelenlétének: a tanítványok nem figyelnek, el vannak foglalva a problémáikkal, alig néznek rá az idegenre, aki hozzájuk csatlakozik. De ahogy kifejti nekik az Írásokat, látni kezdenek. Észlelik, hogy valami történik velük — bizony, ezért is marasztalják őt. Aztán a kenyér megtörésében végre fölismerik — s Ő nyomban el is tűnik a szemük elől.

Nekünk az egyik legkomolyabb problémát persze az jelenti, hogy írástudó, „agyas” népség vagyunk. Szövegeket vizsgálunk papírra nyomtatva, valamiképp felszívunk az értelmükből, aztán továbblépünk. Így teszünk legtöbbször minden mással is. Fényévekre vagyunk már attól a valódi figyelemtől, amire azoknak volt szükségük, akik nemcsak olvasni nem tudtak, hanem rá-

adásnak kizárólag az emlékeikre támaszkodhattak, ha hallani és megérteni is akarták, amit nekik mondtak. A zsoltárok és próféták korai recitálása tehát enyhén szólva nem úgy festett, ahogy mi képzeljük a dolgot: előkapjuk a Bibliát, szemelgetünk a lapjairól ezt-azt, azután letesszük. Az az olvasás magában is gondosan szervezett társadalmi esemény volt. Olyan tapasztalás, amelyet sajátos várakozások előztek meg. Mi manapság csekélyke elvárásokkal fogunk a dolgokhoz — és sajnos még azokban is gyakran csalódunk. A korai keresztények úgy állnak előttünk, mint akik igencsak nagy elvárásokkal voltak, s a közösségi struktúrákat is arra használták, hogy e várakozásaik csak tovább növekedjenek. Úgy szervezték közösségeiket, hogy azok helyet adjanak Szent Pál egyedi teológiájának, amely a „Krisztus testéről”, azaz a mondott tevékenységben résztvevők közötti kölcsönös kapcsolódás természetéről tanít. Emögött az a felismerés áll, hogy mi, együtt tényleg lehetővé tudjuk tenni a Krisztus jelenlétének megvalósulását körünkben: *„Ahol ketten vagy hárman egybegyűlnek az én nevemben, ott vagyok közöttük.”* (Mt 18,20)

Az ógyházban megtalálhatjuk aztán ezt az eltökéltséget — azt hiszem, az „eltökéltség” erre a megfelelő szó —, hogy kincsként őrzi a feltámadott Krisztus jelenlétének megtapasztalását, s ez az eltökéltség bensőséges kapcsolatban áll szó és zene fúziójával. A zene szerepe a kezdettől lényegi eleme az idő és tér formálásának, amitől a feltámadott Krisztus jelenléte felismerhetővé lesz — noha ez a zene nem egészen abban az értelemben zene, ahogy mi használjuk. Arról az énekhagyományról beszélek, amely valamilyen formában minden ősi kultúrában fellelhető; ez a fontos szövegeket az egyszerű felolvasásnál, elmondásnál valamivel jobban kiemelte. Alkalmazott valamelyes dallamot és ritmust, de egyiket sem olyan mértékben, ahogyan azt manapság a zenétől elvárjuk.

A szöveg — az összes szöveg — azzal a tisztelettel kezelendő, amely az éppen zajló jelentésközvetítésnek kijár. Félreértés ne essék, nyilván nem a szöveg intellektuális jelentésére gondolok, hanem arra, hogy a szöveggel olyanképpen bánunk, ami lehetővé teszi az alkotója — Isten — számára, hogy közölje magát velünk. Az egyik figyelemre méltó tulajdonságuk a szentírási szövegeknek, amint azt mindannyian tudjuk, a sokszorosán rétegzett jelentésszintjeik, s hogy ezekhez hozzáférhetünk. A lehetséges jelentések páratlan gazdagságával állunk szemben, és ha mi — az előadói — kellő komolysággal és figyelemmel járunk el, valamiképpen a hallgató képes lesz kifülni új és újabb szinteket. Mind együtt pedig befogadhatjuk ezt a gazdagságot, és együtt részesülhetünk a találkozásban a Krisztussal, aki köztünk van.

Ott tartottunk tehát, hogy az ógyház közössége a liturgiát azért végzi, hogy érintkezésbe léphessen a feltámadott Krisztus szüntelen jelenlétével. De miből is áll ez a liturgia, mit használ? Szentírási szövegeket, elsősorban a zsoltárok-ból és a profetikus iratokból, és ezeket mi, az ógyház hívei „krisztológiai füllel” hallgatjuk. A Szentírás fontosságát tovább hangsúlyozandó felidézném azt, amit arról mondtam, hogy a mi Istenünk az az Isten, aki szól. Ha Isten olyan

Isten, aki szólása által ismerteti meg magát, azt is mondhatjuk, hogy saját magát „adja elő”, elsősorban a legelső szentség által, amelyben egyé válik velünk — abban az Igében, aki a Jézus Krisztus. Így leszünk mi, e kegyelemteli szentségi csere révén kötelezve az „Ige előadására”, hogy maga az Ige élhessen bennünk és általunk.

Ebben az értelemben a Szentírás szövegei az Egyház számára a szentségi csere anyagává lettek. Míg az eucharisziában a szentség anyaga a kenyér s a bor, az ebben a szentségi cserében való részvételünk számára az anyag a szentírási szöveg. A szöveg von be minket az Úristennel való párbeszédbe, általa nyertünk felhatalmazást arra, hogy az Istent szóljuk a világnak. Ez rendkívül fontos aspektus, mert benne ismerhetjük fel a liturgia valósággal missziós dimenzióit. Mert „kinek” is adjuk elő a liturgiát? Azoknak s azokért, akik részt vesznek benne, hiszen mi magunk találkozunk benne az élő Istennel. De azokért is „adjuk elő”, akik nincsenek jelen, hiszen benne az Isten szól a világhoz. És ez a szólása a világhoz kettős értelemben értendő: úgy, hogy a liturgia „előadásával” új parancsolatokat hallunk az Úrtól, tegyük ezt, tegyük azt, de úgy is, hogy a liturgia nyilvános ünneplése maga válik missziós eszközzé.

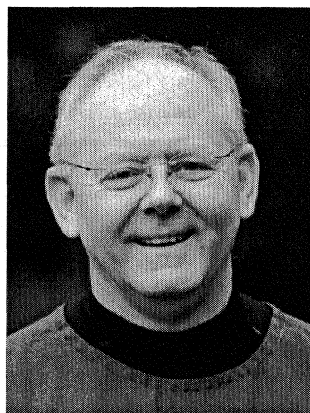
Az Egyház liturgikus énekének hagyománya keleten és nyugaton is a kezdetek formatív századaiból jutott el hozzánk (azon a korszakon át, amit manapság sötét középkornak mondunk), eleven tanúja a liturgikus teológia olyan felfogásának, amit ma felvázoltam. Van valami páratlan, egyedi vonása ennek a hagyománynak, egész struktúrájának, körvonalainak és logikájának, ahogy közelebb visz minket az „előadott” szöveghez. A liturgikus ének rásegít a ki nyilatkoztatásra, a szöveg meghallására, a kommentár, a reflexió egy rétegét is hozzáadja valamiképpen, és végül magukat az előadóit is mélyebben vonja be a szövegbe. És minthogy a liturgikus ének zene, olyan zene, melynek a szerzői maguk is naponta forgatták magukban a testté lett Ige titkait, misztériumát, és akikben az Isten dolgai mélyen elplántáltattak, a zenéjük révén, amit írnak, öntudatlanul is teológiát tanítanak nekünk. (Úgy vélem, ez a körülmény nagyon-nagyon fontos ma, amikor egyre kevésbé bízunk abban, hogy az igazságot szavak, szólás által képesek vagyunk közölni. Művészek, zenészek egyre inkább lesznek az evangélium teológusaivá manapság.)

Csekélyke illusztráció: a legegyszerűbb *Kyrie* is a bűnbánat és bűnbocsánat megelevenített, újraélt példabeszéde. Talán ez így először túlzásnak hat, de csak szemezgessünk a *Kyrie*-tételek korpuszából: a módszer nem mindig ugyanaz, az élmény azonban igen. Legyenek egyszerűek vagy bonyolultak, mindenképpen tanulás, tanítás és bevonódás zajlik bennük — és az nem olyasmi, amit csak hallgatni kellene, hanem át kell élni ...

Így fest a latin hagyomány. Manapság a latin ismerete nem elégséges ahhoz, hogy az olyan szintű liturgikus szentségi cserét lehetővé tegye a feltámadott Krisztus jelenlétében, amiről szóltam. A nyugati egyszerűlamú *liturgikus ének* hagyománya viszont, amely századok alatt formálódott, egyszerűen túl nagy érték ahhoz, hogy veszni hagyjuk. Szükségünk volna ezért újabb, bővebb

kísérletezésekre a népnyelvű ének terepén is, s azoknak, akik a hagyományt jól ismerik, merniük kellene a liturgikus zenében új és újabb áramlatokat indítani. Tanulhatunk Taizé és Iona³ bátorító példáiból, André Gouze munkáiból: de ezek a minták további finomításra szorulnak, mélyebben kellene meríteniük a hagyományból, amelyről ez alkalommal szóltunk, hogy a bennük rejlő lehetőségek teljesen felszínre kerülhessenek. Nem lenne szabad restnek lennünk a próbálkozásban — olyan egyszerű módját kellene kikísérletezni például a zoltáréneklésnek, amely a szöveget ritmikus formával társítja, s az éneklő híveket egy egyszerű dallam ívében fogja össze (legyen eléggé egyszerű ahhoz, hogy könnyedén földézhető legyen, ugyanakkor elég gazdag ahhoz, hogy elbírja a sokszoros ismétlést). Az ilyen kísérletekhez kezdetnek jó, ha a szövegre összpontosítjuk a figyelmünket!

Fordította Varga Benjámín

A Community of the Resurrection tagjai (balra) és Peter Allan (jobbra).

³ Az ionai közösség —a taizéihez hasonlóan— ökumenikus, felekezeti közötti szerzetesközösség, amely többek közt Iona szigetén, a kelta egyház egyik legfontosabb középkori kolostorközpontjában tevékenykedik. (A Ford.)